

Základy právní nauky

MARTIN ŠKOP
PETR MACHÁČ

Wolters Kluwer
Česká republika

ZÁKLADY PRÁVNÍ NAUKY

Základy právní nauky

MARTIN ŠKOP
PETR MACHÁČ

Wolters Kluwer
Česká republika

© JUDr. et Mgr. Martin Škop, Ph.D., JUDr. et Mgr. Petr Macháč, 2011
Lektoroval: prof. JUDr. et PhDr. Miloš Večeřa, CSc.

Vydává Wolters Kluwer ČR, a. s., U Nákladového nádraží 6, 130 00 Praha 3, v roce 2011 jako svou 925. publikaci. Odpovědná redaktorka Iva Mrázková. Vydání první. Stran 196. Sazba Cadis Praha. Tisk Serifa, Jinonická 80, 150 00 Praha 5.
www.wkcr.cz, e-mail: knihy@wkcr.cz, tel.: 246 040 405, 246 040 444, fax: 246 040 401
ISBN 978-80-7357-709-4

ÚVOD

Účelem tohoto studijního materiálu je seznámit studenty s definicemi a pojmy, které se objevují v základech teorie práva, v rozsahu potřebném pro studium bakalářského a magisterského studia neprávnického směru.

Teorie práva v tomto pojetí není žádná zvláštní disciplína, ale spíše úvod do pojmů, vztahů, definic, se kterými se setkáváme v každé právní disciplíně. Je to tedy vlastně takový přehled o tom, jak se o právu mluví, jaké pojmy a v jakých souvislostech se používají.

V předložené učebnici se však nenalézá pouze výklad. Jednotlivé pojmy či vztahy jsou vysvětleny na příkladech, které nejčastěji vycházejí přímo z rozhodování českých soudů. Na těchto příkladech se ukazuje, jak se rozebrané termíny používají a v jakých případech se s nimi můžeme setkat. Tento přístup není na takové úrovni příliš obvyklý, přibližuje však tuto pomůcku praktickému použití v předmětech teorie práva i ve specifických právních disciplínách nejen na právnických fakultách.

Studijní materiál zpracoval autorský kolektiv v tomto složení:

JUDr. et Mgr. Martin Škop, Ph.D.

JUDr. et Mgr. Petr Macháč

Pojem a podstata práva

1.1 Pojem práva

Definovat jasně a výstižně pojem „právo“ je problém, který se pokoušela vyřešit po tisíce let celá řada brilantních autorů. I přes jejich snahu se stále vedou spory o to, co tento pojem přesně znamená. **Proto dnes máme poměrně přesnou představu o tom, co právo je, neznamená to však, že známe všechny jeho prvky, součásti a vlastnosti.** O těchto dílčích otázkách práva se stále vedou spory, které mají vliv na to, jakými pravidly se máme řídit. Toho, co v současnosti právní věda ví o právu, však není málo.

Pojem „právo“ je spojován s více významy, je to tzv. **polysém.** Níže ukážeme, že nejčastěji se setkáme s tzv. právem ve významu objektivního práva a právem ve smyslu subjektivního práva. To je do velké míry způsobeno tím, že pojem práva není striktně ohraničen. Setkáme se zde nejen s právními normami, ale například také s právními principy atp. S pojmem práva dále souvisí právní vztahy a obecně aplikace práva, stejně jako jeho psychologické působení, které je spjata s právním vědomím subjektů, jejich právní motivací apod. Lidé chápou pojem práva různě a spojují s ním různé významy. Je však důležité rozlišit **dva odlišné významy pojmu právo:**

- **Právo objektivní** – souhrn nebo systém právních norem.
- **Právo subjektivní** – právní normou určená možnost chování nebo jednání právních subjektů. Pojem „subjektivní právo“ lze nahradit pojmem „oprávnění“. Subjektivnímu právu (oprávnění) obvykle odpovídá právní povinnost jiného právního subjektu. Spojení „subjektivní povinnost“ však již nepoužíváme, neboť jiná než subjektivní povinnost nemůže být.

Objektivním právem, které je označované také jako právo v objektivním smyslu, nejčastěji rozumíme platné právo (pozitivní právo), které představuje

právní řád státu. **Objektivní právo** tedy není nic jiného než **soubor právních norem (pravidel lidského chování garantovaných státem)**. Není však vyloučeno, že objektivním právem rozumíme také právo přirozené či souhrn práva přirozeného a pozitivního. Obvykle když hovoříme o právu objektivním, máme na mysli právní normy či jejich systém. Například věta „*Právo v České republice je výsledkem normotvorného procesu*“ odkazuje na právo ve smyslu objektivním, tedy na objektivní právo.

Ve většině případů je subjekt (normotvůrce) objektivního práva odlišný od adresáta práva. V těchto případech objektivní právo charakterizujeme jako právo **heteronomní**, tj. stanovené zvnějšku. Představíme-li si jakýkoli zákon, jedná se o pramen heteronomního práva. Pokud je však normotvůrce totožný s adresátem, hovoříme o právu **autonomním**. Prostřednictvím autonomního práva si svá (subjektivní) práva a povinnosti ukládají sami účastníci právního vztahu svým právním jednáním nebo smluvním dojednáním. Adresát a normotvůrce splývají v jedno. Proto například i smlouvu můžeme někdy chápat jako pramen objektivního práva – jsou v ní obsažená pravidla (která chápeme jako právo objektivní), která stanoví, jak se subjekty mohou chovat (stanoví jim subjektivní práva a povinnosti).

Subjektivním právem (právo v subjektivním smyslu) rozumíme **míru možného chování oprávněného subjektu**. Subjektivní právo je to, co adresát právní normy (objektivního práva) může učinit (jak může jednat), neboť mu to objektivní právo dovoluje. Jedná se o možnost, kterou subjekt (adresát) nemusí využít. Je-li subjektu stanovena povinnost určitým způsobem se chovat, pak se jedná o nutnost – adresát je povinen uposlechnout.

Ukážeme-li si pojem „subjektivní právo“ (oprávnění) v praxi, můžeme se setkat například s větami: „*Znám svá práva*“, „*Kupující má právo od smlouvy odstoupit*“, „*Každý má právo na život*“ atp. Nezapomeňme, že právo subjektivní musí plynout z práva objektivního. Zjednodušeně můžeme říci, že právo objektivní stanoví, jaká má kdo práva subjektivní.

„Při rozlišování objektivního a subjektivního práva totiž, na rozdíl od např. třídění práva veřejného a soukromého atd., nejde o různou kvalitu právních norem, nýbrž jednou (v případě práva objektivního) o právní normy a podruhé (v případě práva subjektivního) o určitou možnost chovat se podle nich, resp. v jejich rámci.“ (KNAPP, V. Teorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 51.)

Knapp tím uvádí, že slovo „právo“ má dva naprosto odlišné významy – je to slovo, které označuje dvě naprosto odlišné věci (asi jako slovo *los*, které může znamenat jak zvíře, tak výherní kupon), což v některých případech může vést k záměně těchto významů.

Podle Viktora Knappa provází rozlišování objektivního a subjektivního práva nepřesnost: Rozdíl mezi pojmy „subjektivní právo“ a „objektivní právo“ je z velké části způsoben češtinou. Podobné problémy jsou také v němčině a některých dalších jazycích. V angličtině se například pro tyto dva významy používají odlišná slova: *right* pro právo subjektivní a *law* pro právo objektivní.

1.2 Právo a další normativní systémy

Člověk žije ve společnosti, v jejímž rámci vznikají nejrůznější mezilidské vztahy. Tyto vztahy od samotného počátku pospolitého života vyžadují určitá pravidla chování. Od nejstarších forem regulace prostřednictvím zvyklostí či obyčejů až po přísně formalizovaná pravidla současnosti.

Právní systém však nepůsobí ve společnosti sám. Vedle něj se setkáme také s jinými normativními systémy, jako je například morálka, náboženské normativní systémy, ale také například móda. I tyto systémy obsahují normy – pravidla, jak se chovat v určitých situacích, která jsou více nebo méně obecná, ale která na rozdíl od právních pravidel nejsou spojená s veřejnou (státní) mocí a autoritou.

Právo nepůsobí ve společnosti izolovaně, musí nalézt vhodný poměr k ostatním normativním systémům. Obvyklé je spojování právních pravidel a pravidel morálních. Povšimnout si například můžeme stále těsnějšího provázání právních norem a norem sportovních (sportovních pravidel).

Nejvyšší soud přikládá sportovním pravidlům význam, který přímo spojuje tato sportovní pravidla s rolí právních pravidel:

„Pravidla chování pro lyžaře, vydaná Mezinárodní lyžařskou federací FIS, obsahují normy, jejichž dodržováním má být zajištěna bezpečnost uživatelů sjezdovky, a slouží tak k předcházení vzniku škod, s nimiž zákon

spojuje odpovědnost. I když nejsou obecně závazným právním předpisem, jsou tato pravidla pro lyžaře na sjezdové trati závazná, a to bez ohledu na to, zda jsou pramenem práva či nikoliv, jak je namítáno v dovolání.“ (Nejvyšší soud, čj. 25 Cdo 1506/2004)

Nejvyšší soud tak při svém rozhodování přisuzuje význam i sportovním normám. Tyto normy se tím sice nemění na normy právní, ale doplňují mezery, které v právu mohou být.

S uvedenými normativními systémy se právo prolíná i v předmětu, který reguluje, a tím je **lidské jednání či chování**. Jednotlivé systémy se vzájemně překrývají, regulují-li stejné chování. Například vražda nebo zabití člověka jsou v mnoha případech považovány jak za porušení právní normy, tak současně za porušení normy morální. Někdy i zabití člověka může být v souladu s právní normou či normou morální. S nedovoleným odebráním věci (někdy nazývané jako krádež) je to podobné, ačkoli zde již dochází k většímu rozvolnění morálních a společenských standardů oproti normě právní, která je podobně striktní jako v předchozím případě.

Ideální situací je, když právní normy a normy jiných normativních systémů spolu souhlasí. Z pohledu efektivity práva je nežádoucí, pokud jsou ve vzájemném rozporu. Takový rozpor však obecně nemá žádný vliv na platnost právních norem – pouze ve velmi výjimečných případech lze uvažovat o tom, že právní normy, které jsou v extrémním rozporu s morálkou, nejsou platnými právními normami (blíže viz poslední kapitola). Nejčastější případy jsou však takové, kdy se právní normy a ostatní normy zcela míjejí – vůbec spolu nijak nesouvisí. Pokud právní normy a morální normy spolu vůbec nesouvisí, říkáme, že je právo **amorální**. Například určení hlavní a vedlejší komunikace je z pohledu sportu, módy nebo i morálky úplně nepodstatné. Pro normy právní to však je významné.

Od všech ostatních normativních systémů se právo odlišuje některými charakteristickými znaky, které jsou vlastní pouze jemu:

- a) Všeobecná závaznost**, tj. právními normami jsou povinni se řídit bez rozdílu všichni ti, kterým jsou tyto normy určeny. Každý – bez výjimky – je povinen uposlechnout právní normy. Jakákoli výjimka nebo odchylka musí být výslovně stanovena právní normou.
- b) Vynutitelnost práva státem**, tj. schopnost státu vynutit dodržování právních norem v případě, jsou-li porušeny. Stát musí disponovat příslušnými

mechanismy k tomu, aby dokázal zajistit splnění povinností uložených právní normou i v případech, kdy tato povinnost není dobrovolně splněna.

- c) **Zvláštní forma**, tedy vnější podoba, kterou právo musí mít. Tím se právo spojuje s určitými formami, aby nebylo zaměnitelné s jinými normativními systémy. Tato forma je stanovená státem, a to i v případech, kdy stát tvůrcem normy není, jako je tomu u právních obyčejů. Formu spojujeme nejen s vnější jevou stránkou, ale také s procesem tvorby (vzniku) práva. Formou práva proto rozumíme spojení procesu a jeho výsledku.

1.3 Právní stát

Právo je spojeno se státem. Stát právo vytváří (je tvůrcem práva) nebo alespoň uznává, uskutečňuje právo (prostřednictvím svých orgánů), ale zároveň je také adresátem práva (právní normy regulují jeho chování či vůbec jeho existenci). Stát právo vytváří, podílí se na jeho uplatňování ve společnosti a také bývá adresátem právních norem. I pokud však činnost státu reguluje zákon, státem vytvořený (například občanský zákoník, který považuje stát za právnickou osobu), hovoříme o právu heteronomním, a nikoli autonomním.

Stát nemůže jednat jinak, než jak mu výslovně ukládají právní normy. Realizovat státní moc lze pouze na základě a v mezích práva. Toto omezení vyplývá z Ústavy, zákonů a dalších právních aktů a z mezinárodních smluv. Pokud hovoříme o zákonitosti, máme tím na mysli všeobecnou vázanost právem, které podléhá také stát. Ústava České republiky tento požadavek formuluje v čl. 2 odst. 3: „*Státní moc slouží všem občanům a lze ji uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon.*“

Pro spojení práva a státu jako určité politické a mocenské organizace společnosti má stěžejní význam požadavek **primátu práva nad státem**, který se projevuje v ideji tzv. **právního státu**. Stát nemá právo plně pod svou mocí – stát je právu podřízen a musí je respektovat. I v případech, že stát (prostřednictvím svých orgánů) může právo změnit, může tak učinit pouze dopředu stanoveným způsobem, a ani tak s ním nemůže činit cokoli. Tuto myšlenku někdy nazýváme „vláda práva“, která je vyjádřením toho, že stát je vázán právem.

Princip právního státu je natolik významný, že přesahuje do všech součástí práva, do každého právního institutu či pravidla. Například Nejvyšší správní soud jeho význam v některých součástech práva vnímá takto:

„Podle čl. 1 odst. 1 Ústavy je Česká republika právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana. Součástí pojmu právního státu v jeho soudobém chápání je vyloučení libovůle při výkonu veřejné moci. K tomu slouží při rozhodování o právech a povinnostech, děje-li se tak vydáváním formalizovaných individuálních aktů aplikace práva zákonem stanoveným procesním postupem, tedy i u rozhodnutí vydávaných v daňovém řízení, zpravidla odůvodnění takových aktů. Smyslem a účelem odůvodnění je především ozřejmit, proč správní orgán rozhodl, jak rozhodl, neboť jen tak lze ověřit, že důvody rozhodnutí jsou v souladu s právem a nejsou založeny na libovůli (srov. v tomto ohledu judikaturu Ústavního soudu, např. jeho nálezy ze dne 6. 3. 1997, sp. zn. III. ÚS 271/96, publikovaný pod č. 24/1997 Sb. ÚS, viz též www.usoud.cz). Obsah odůvodnění proto musí být takový, aby uvedený účel, tedy zajištění přezkoumatelnosti rozhodnutí, byl naplněn. Tak tomu je, jsou-li z odůvodnění patrné důvody rozhodnutí v kontextu všeho podstatného, co předcházelo jeho vydání a mělo vliv na jeho obsah. Paušálně definovat požadovaný ‚minimální‘ rozsah odůvodnění, aby bylo v konkrétním případě ještě přezkoumatelné, dost dobře nelze, neboť toto je vždy kontextuální a individuální kategorií – zrcadlí se v něm zejména průběh předchozího řízení, především procesní aktivita stran a prováděné dokazování, povaha skutkových a právních otázek, které byly v řízení řešeny, a v rozhodnutí, jímž bylo jiné rozhodnutí přezkoumáváno, i povaha a rozsah přezkumné činnosti orgánu, který ve věci rozhodoval, jak vyplývá z konkrétní procesní úpravy.“ (Nejvyšší správní soud, čj. 7 Afs 212/2006-74)

Otázky

1. Charakterizujte pojem práva, zejména se soustředíte na to, že se jedná o pojem, který má více významů.
2. Odlište od sebe subjektivní a objektivní právo.
3. Charakterizujte tzv. právní stát.
4. Vyjmenujte charakteristické znaky práva.
5. Odlište od sebe právo a ostatní normativní systémy.
6. Jaké vztahy mohou panovat mezi právem a jinými normativními systémy?
7. Vysvětlete, co znamená, když řekneme, že je právo amorální.
8. Charakterizujte pojem „vláda práva“.

Citovaná a použitá literatura

- VEČEŘA, M., DOSTÁLOVÁ, J., HARVÁNEK, J., HOUBOVÁ, D. *Základy teorie práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2004.
- BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001.
- GERLOCH, A. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- HARVÁNEK, J., a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008.
- HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009.
- HUNGR, P., PRUSÁK, J. *Objektivní a subjektivní právo: vybrané problémy*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1983.
- KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995.
- KUBŮ, L., HUNGR, P., OSINA, P. *Teorie práva*. Praha: Linde, 2007.
- VEČEŘA, M., GERLOCH, A., SCHLOSSER, H., BERAN, K., RUDENKO, S. *Teória práva*. Bratislava: Poradca podnikateľa, 2007.

System práva, základní členění práva

2.1 System práva

Právo je systém. Skládá se z prvků a pravidel, která určují vztahy mezi těmito prvky. Každý z těchto prvků hraje v tomto celistvém systému určitou roli – plní určitou funkci. Říkáme proto, že právní systém je **diferencovaný**. Problémy může přinášet komplikovanost tohoto systému, jakož i komplikovanost pořádacích pravidel. Rovněž nesmíme zapomínat na skutečnost, že i samotné prvky se často dělí na další dílčí části. Základními „stavebními kameny“ práva z formálního hlediska jsou: právní norma, právní institut a právní odvětví. Někdy se setkáme s dalšími prvky, jako jsou například právní principy, které jsou podobné právní normě, mají však odlišné vlastnosti.

2.1.1 Právní norma

Základní jednotkou právního systému je právní norma. I právní normu můžeme rozdělit na několik částí, avšak tyto části nemohou vystupovat autonomně; jako samostatná jednotka proto zůstává vždy jen právní norma. Právní normu si prozatím představme jako pravidlo, které ke svému vyjádření a sdělení adresátům vyžaduje určitou formu – formální pramen práva. Touto formou jsou právní normy sdělovány adresátům. V České republice je nejtypičtější formou normativní právní akt (právní předpis). Právní normy se však mohou vyskytovat i ve formě normativních smluv. Forma, v níž se právní normy projevují, nemusí být písemná – příkladem této nepsané formy je právní obyčej.

Normativní právní akt obsahuje obvykle více právních norem, ale je možné, že v jednom normativním právním aktu je jedna právní norma. Výjimečně se stává, že normativní právní akt neobsahuje žádnou právní normu. Na druhou

stranu se můžeme setkat s tím, že jedna právní norma je vyjádřena ve více normativních právních aktech.

Setkat se s právním předpisem, který obsahuje pouze jednu právní normu, je velmi neobvyklé. Tato teoretická možnost totiž nebývá v praxi příliš realizována. Za takový právní předpis nesoucí jednu právní normu lze považovat již zrušený zákon č. 165/1950 Sb., na ochranu míru. V něm se kromě preambule setkáme pouze se dvěma paragrafy:

„§ 1

(1) Kdo se pokusí rozrušit mírové soužití národů tím, že jakýmkoliv způsobem podněcuje k válce, válku propaguje anebo válečnou propagandu jinak podporuje, dopouští se trestného činu proti míru.

(2) Pachatel bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až deset let; odnětím svobody na deset let až patnáct let bude pachatel potrestán, dopustí-li se činu uvedeného v odstavci 1

- a) jako člen spolčení,*
- b) ve značném rozsahu nebo*
- c) je-li tu jiná přitěžující okolnost.*

§ 2

Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení; provedou jej všichni členové vlády.“

Ucelený právní předpis (normativní právní akt), který tvoří páteř jednoho z hlavních právních odvětví (obchodní právo, občanské právo, trestní právo apod.), se obvykle nazývá **kodeks** nebo **zákoník**. V kodexech jsou shromážděny především hlavní a obecné či obecnější právní normy pro celé odvětví. Obvykle jsou v právním odvětví mimo kodexu přítomny také další právní předpisy. Pojem „kodeks“ nebo „zákoník“ nemá žádný právní význam a jeho použití nepodléhá žádným formálním právním pravidlům; stále se po formální stránce jedná o zákon. Význam tohoto názvu je proto čistě informační.

Právní předpisy, v kterých jsou právní normy obsaženy, mohou mít také *nenormativní části*, jimiž bývají například slavnostní proklamace v preambulích, případně politická prohlášení. Normativní jsou také ty části, které obsahují pouze konstatování určitého stavu, ať již faktického, nebo právního. V jistém ohledu zařazování těchto částí do právních předpisů může snížit jejich srozumitelnost, což se ovšem netýká preambulí. Na druhou stranu však může zvýšit symbolický význam takového právního předpisu. V této souvislosti si všimněme například preambule Listiny základních práv a svobod, která má určitý význam pro interpretaci jednotlivých ustanovení Listiny:

„LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD

*Federální shromáždění na základě návrhů České národní rady
a Slovenské národní rady,
uznávajíc neporušitelnost přirozených práv člověka, práv občana a svrchovanost zákona,
navazujíc na obecně sdílené hodnoty lidství a na demokratické a samosprávné tradice našich národů,
pamětlivo trpkých zkušeností z dob, kdy lidská práva a základní svobody byly v naší vlasti potlačovány,
vkládajíc naděje do zabezpečení těchto práv společným úsilím všech svobodných národů,
vycházejíc z práva českého národa a slovenského národa na sebeurčení,
připomínajíc si svůj díl odpovědnosti vůči budoucím generacím za osud veškerého života na Zemi
a vyjadřujíc vůli, aby se Česká a Slovenská Federativní Republika důstojně zařadila mezi státy, jež tyto hodnoty ctí,
usneslo se na této Listině základních práv a svobod: (...).“*

2.1.2 Právní institut

Právní institut je určitý soubor právních norem upravujících určitý druh typově shodných právních vztahů. Právní institut se nejčastěji utváří v rámci právního odvětví, může však vznikat i napříč právními odvětvími. Tak například vlastnictví – jako jeden z typických právních institutů – je regulováno několika právními normami v několika právních předpisech napříč právními odvětvími.

S jeho vymezením se setkáme v občanském právu. Pokud však dojde k neoprávněným zásahům do vlastnictví, lze v mnoha případech použít například normy práva trestního.

Velmi často se stává, že právní instituty nejsou výslovně v právním předpise uvedeny, ale jsou určeny právní vědou nebo i právní praxí. Například v právních předpisech se nesetkáme s komplexní úpravou institutů pravé nebo nepravé retroaktivity, avšak nepochybuje o tom, že tyto právní instituty jsou v právu přítomné a právní praxe s nimi pracuje.

Právní institut však může být upraven pouze několika málo právními normami. Významnou se v tu chvíli stává právní praxe, která určitá práva, povinnosti, vztahy a jejich regulaci pro snazší orientaci spojuje do podoby právního institutu. Takto o institutu „vydržení“ referuje Nejvyšší soud, 26 Cdo 2080/98:

„Právní institut vydržení je v zákoně č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, účinném od 1. 4. 1964, zakotven od 1. 4. 1983 novelou provedenou zákonem č. 131/1982 Sb. Ustanovení § 135a odst. 1 obč. zák. (ve znění této novely) uvádělo, že ‚vlastníkem věci, která může být předmětem osobního vlastnictví, se stane občan, který má nepřetržitě v držbě (§ 132a odst. 1) movitou věc po dobu tří let a nemovitou věc po dobu deseti let. Obdobně, pokud není stanoveno jinak, nabude občan i právo odpovídající věcnému břemenu (§ 132a odst. 2)‘. V ustanovení § 135a odst. 2 byly upraveny podmínky vydržení práva na uzavření dohody o osobním užívání pozemku. Možnost vydržení práva vyplývala i z § 135c obč. zák., v jehož odstavci prvním, větě za středníkem, se uvádělo: ‚(...) právo odpovídající věcnému břemenu lze nabýt také výkonem práva (§ 135a)‘. Ode dne 1. 1. 1992, kdy nabyl účinnosti zákon č. 509/1991 Sb., jímž byl občanský zákoník znovu změněn a doplněn, byla výše citovaná úprava nahrazena v případě vydržení vlastnictví věci ustanovením § 134 obč. zák. a v případě vydržení práva pak ustanovením § 151o odst. 1, věta druhá, obč. zák., podle něhož ‚právo odpovídající věcnému břemenu lze nabýt také výkonem práva (vydržením)‘.“ (Nejvyšší soud, 26 Cdo 2080/98)

Jako příklad toho, že právní řád je nutno chápat jako systém, v němž právní instituty mohou jít napříč právními odvětvími, uveďme názor vyslovený Ústavním soudem:

„Argumenty, na nichž je závěr o nutnosti namítnout prekluzi práva na doměření daně postaven, se opírají výlučně o text soudního řádu správního, a přehlížejí širší souvislosti, plynoucí ze systémové povahy práva, jakož i východiska, na nichž je postavena dispoziční zásada. Ohledně prvé otázky sám Nejvyšší správní soud v rozhodnutí č. 792/2006 Sb. NSS konstatoval, že „právní řád tvoří jednotný celek; má povahu systému, který je dále diferencován v subsystémy různých úrovní (právo soukromé a veřejné; právní odvětví; právní instituty), jež v sobě slučují prvky podle různých kritérií. Ze systémové povahy právního řádu vyplývá, že jeho jednotlivé součásti (subsystémy i prvky) vstupují do určitých funkčních vazeb. Z toho se podává přirozený požadavek, aby interpret určitého ustanovení právního předpisu neomezoval svůj rozhled toliko na jedno či několik ustanovení, ale aby jej chápal jako část celku (systému), která s ohledem na principy jednotnosti a bezrozpornosti právního řádu vytváří s jeho ostatními částmi logický, resp. logicky souladný významový celek. Součástí systémového chápání právního řádu je i respektování toho, že různé právní předpisy upravují instituty, které jsou společné celému právnímu řádu, či alespoň několika jeho odvětvím, a jež byly doktrínou důkladně teoreticky propracovány; v takovém případě je nezbytné vycházet při jejich používání z doktrinárních závěrů a z rysů, které jsou jim společné.“ Stejně právní instituty tak dle shodného mínění Ústavního soudu mohou náležet do několika různých právních odvětví; jenom námátkou lze poukázat např. na ručení, právní moc, zastoupení či důkazní břemeno, nebo na tak klíčový institut, jakým je smlouva: ta se uplatňuje nejen v právu soukromém, ale i veřejném, a to jak hmotném, tak i procesním. Pro každý systém je charakteristické, že na straně jedné se elementy, z nichž je tvořen, přizpůsobují struktuře, jejíž jsou součástí, na straně druhé na tuto strukturu samy působí. V důsledku přizpůsobování se elementů struktuře tak může dojít a zákonitě dochází k tomu, že původně identický element se může v důsledku působení struktury lišit od téhož elementu, jež se stal součástí jiné struktury, resp. jiné její úrovně. To platí i pro právo: každý právní institut ovlivňuje právní odvětví, jehož je součástí, avšak na druhou stranu toto právní odvětví přizpůsobuje právní institut svým funkcím a své povaze. Proto se může institut, uplatňující se v různých odvětvích, obsahově odlišovat; nemůže však jít o odlišnosti natolik velké, aby tím byly popřeny základní pojmové znaky konkrétního právního institutu, neboť pak by samozřejmě nešlo o ten samý, ale o jiný právní institut.“ (Ústavní soud, sp. zn. I. ÚS 1169/07)

2.1.3 Právní odvětví

Vyšší a komplexnější jednotku v rámci systému práva nacházíme v podobě právního odvětví. Stejně jako právní institut i **právní odvětví** je těsně spojeno s třídícími mechanismy, které uplatňuje právní teorie a právní praxe. Jednotlivá právní odvětví od sebe můžeme odlišit na základě charakteristických právních vztahů, které jsou v jejich rámci regulovány, ale také na základě odlišného způsobu, jimiž jsou tyto vztahy regulovány (na základě odlišné metody právní regulace).

Obvykle se právní odvětví vytváří kolem klíčového kodexu (právního předpisu). Oporou občanskému právu je proto občanský zákoník nebo občanský soudní řád. Proto se občanské právo obvykle vnímá jako odvětví, v němž se upravují *„majetkové vztahy fyzických a právnických osob, majetkové vztahy mezi těmito osobami a státem, jakož i vztahy vyplývající z práva na ochranu osob (...)*“, což je současně vymezení věcné působnosti občanského zákoníku (viz § 1 odst. 2 občanského zákoníku). Neznačená to však, že by tyto vztahy nebyly upraveny i v rámci jiných odvětví – odlišují je však rozdílné způsoby, jimiž jsou regulovány.

Je žádoucí, aby každé odvětví bylo charakterizováno typickými vztahy a způsoby jejich regulace a nedocházelo tak k přesahům mezi odvětvími. Že se tomu nedá zamezit, dokládá existence tzv. mediálního práva. Mediální právo může existovat jako samotné právní odvětví (regulace masových médií – tisku, televize, rozhlasu apod.), ale jeho jednotlivé části spadají do práva správního, občanského nebo obchodního.

Právní odvětví spojují do celku také tzv. odvětvové zásady – principy, které určují, jak pracovat s jednotlivými právními normami v rámci daného odvětví. Jinak se proto bude interpretovat právní norma v právu obchodním a jinak v právu trestním. Tyto odvětvové principy určují, jak je přípustné s právní normou nakládat. Přesto však je žádoucí, aby výsledky interpretace byly dostupné napříč právními odvětvími. To uvádí například Ústavní soud v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 3/09: *„Pokládáme za krajně nežádoucí a rozporné s principem právní jistoty a s principem určitosti práva, aby pro oblast ústavního práva byla zaváděna autonomní či paralelní definice či interpretace pojmů, odchylná od jiných právních odvětví téhož systému práva. Pokud by se takovýmto postupem nechaly inspirovat orgány činné v trestním řízení a pod pojem ‚obydli‘ ve skutkové podstatě trestného činu ‚porušování domovní svobody‘ začaly zahrnovat i objekty zmiňované v nálezu, došlo by k zákonodárcem nezamýšlené kriminalizaci jiného druhu jednání a k porušení základního ústavního principu nullum crimen sine lege certa (čl. 39 Listiny).“*

Jako **základní právní odvětví** bývají v rámci právního řádu České republiky vydělována obvykle tato: ústavní právo, občanské právo, obchodní právo, trestní právo a správní právo.